

**Between popularization and ‘scientificity’. In connection with the edition:
John Peyton Jr, *Relacja o państwie Polonia i prowincjach połączonych
z tą Koroną A.D. 1598* (ed. Waclaw Grzybowski, Klinika Języka, Szczesne 2021)**

The article discusses Polish edition of the primary source presenting what John Peyton Jr., a representative of the English elite at the end of the 16th century, knew about Poland-Lithuania, i.e. “Relation of the State of Polonia and the Provinces United with that Crowne, Anno 1598”

The main part of the text includes an analysis of the translation, as well as of the introduction and footnotes. It clearly shows that the edition in question does not meet any of the standards required of academic and popular publications, and can be only describes as of appallingly low quality. The second part of the article deals with the probable reasons why such a substandard work might have been published. It is also an appeal for more substantial involvement of the academic community in efforts aimed at popularization of history.

* * *

Mykhailo Zubryts’kyi, *Collected Works and Materials*, vol. III: *Materials toward a Biography*, Litopys, Lviv 2016, ss. 613 / Михайло Зубрицький, *Зібрані Твори і Матеріали у Трьох Томах*, т. III: *Газетни публікації, етнографічні та архівні матеріали*, Літопис, Львів 2016, ss. 613

Recenzowana książka to unikatowa kolekcja źródeł do mikrohistorii społecznej Galicji Wschodniej przed pierwszą wojną światową, a jednocześnie ostatni tom „flagowego” projektu Instytutu Badań Historycznych Uniwersytetu Iwana Franki we Lwowie oraz kilku innych ośrodków naukowych w Kanadzie, USA i Ukrainie. Pierwszy z trzech tomów *Dziel Zebranych* Mykhailo Zubryts’kiego, luksusowo wydany w 2013 r. we Lwowie, prezentuje na sześciuset dziewięciu stronach prace naukowe autora¹. Przypominają one dzieła Franciszka Bujaka, współtwórcy polskiej historii gospodarczej i pioniera badań nad dziejami wsi, a szczególnie jego często cytowane książki na temat miasteczka Limanowa oraz wsi Żmiąca i Maszkienice. Tom drugi spuścizny Zubryts’kiego, równie obszerny i elegancko wydany w 2016 r., zawiera biograficzne i autobiograficzne materiały autora². Oba woluminy mieszczą materiał cenny zwłaszcza dla badaczy stosunków polsko-ukraińskich z okresu przed 1914 r. Monumentalną serię zamyka tom trzeci, najobszerniejszy, najbardziej zróżnicowany tematycznie i zawierający interesującą ikonografię.

Mykhailo Zubryts’kyj urodził się w 1856 r. w miejscowości Kindrativ (pol. Kondratów) położonej niedaleko miasteczka Turka, jednej z wsi królewskich tzw. ekonomii samborskiej. Jego ojciec, niepiśmienny rolnik legitymujący się jednak drobnoszlacheckim rodowodem z czasów I Rzeczypospolitej, posłał syna do szkół i na studia we Lwowie i Przemyślu, gdzie ten ukoń-

¹ „Przegląd Historyczny” zamieścił jej recenzję (WRÓBEL 2013).

² „Przegląd Historyczny” opublikował także jego recenzję (WRÓBEL 2017).

czył greckokatolickie seminarium duchowne. W 1883 r. rozpoczął pracę jako wikary, a wkrótce proboszcz we wsi Mszaniec, w której pozostał do 1914 r. Podjął również aktywność polityczną i dwukrotnie, choć bez powodzenia, kandydował do Sejmu Galicyjskiego. Krótco przed wojną został awansowany i przeniesiony do dekanatu w Berehach Dolnych (dzisiaj Brzegi Dolne w woj. podkarpackim). We wrześniu 1914 r. został aresztowany i wysłany wraz z synem i grupą znajomych do przeznaczonego dla oskarżonych o moskalofilstwo Rusinów z Galicji i Bukowiny obozu internowania w Talerhof pod Grazem. Przez obóz przeszło ok. 14 tys. osób, głównie Ukraińców, z czego co najmniej 1767 więźniów zmarło. Zubryts'kiego oskarżono o rusofilstwo, choć nigdy nie miał nic wspólnego z tą orientacją ideologiczną i sam był jej przeciwny. Władze galicyjskie wykorzystały okazję, którą był początek wojny, by usunąć niewygodnych i niepokornych ludzi z prowincji. Zubryts'ki został jednak wkrótce zwolniony i kolejne lata spędził w Słowenii. Do Galicji wrócił w 1916 r. i zaangażował się w budowę Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL). Załamany jej upadkiem zmarł 8 kwietnia 1919.

Mszaniec położony jest obecnie na granicy polsko-ukraińskiej, na której znalazł się w 1951 r. w wyniku zmian terytorialnych narzuconych Polsce przez Związek Radziecki. Najbliższym większym miastem są Ustrzyki Dolne oddalone od niego o 19 km, jednak zlokalizowane po drugiej stronie granicy. Wieś znajduje się na obrzeżu rejonu zamieszkanego przez ludność mówiącą dialektem bojkowskim i stosunkowo słabo zbadanego przez historyków, choć powiat ze stolicą w Turce zasiedlony był przez najwyższy spośród wszystkich powiatów habsburskiej Galicji procent grekokatolików i ludzi mówiących po ukraińsku. Czterdzieści publikacji Zubryts'kiego, które zostały zamieszczone w pierwszym tomie wraz z ilustracjami i tabelami statystycznymi, z pewnością są pomocne współczesnym badaczom. O kalibrze intelektualnym Zubryts'kiego najlepiej świadczy fakt, że w 1904 r. został on przyjęty do Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki — pierwszej, choć nieformalnej ukraińskiej akademii nauk. Teksty zawarte w inicjującym serię tomie składają się na obraz zasadniczych przemian, które nastąpiły na ziemiach między Ustrzykami, Turką i Starym Samborem od XVIII do XX w.

Drugi tom zawiera materiał do historii życia samego Zubryts'kiego. Wśród nich znalazła się cenna kolekcja listów wymienianych przez niego m.in. z Iwanem Franko i Mykhailo Hruszewskim, przeszło pięćdziesięciostronicowa autobiografia i *Dziennik* z lat pierwszej wojny światowej kilkakrotnie już publikowane w Polsce we fragmentach³. Tom ilustruje proces kształtowania się świadomości ukraińskiej i dzieje stosunków polsko-ukraińskich obserwowanych nie z góry, czyli z punktu widzenia elit, partii i przywódców politycznych, lecz od dołu — z perspektywy chłopstwa i gospodarujących na roli potomków drobnej szlachty, osiedlonych przed wiekami na pasterskim prawie wołoskim i stanowiących połowę mieszkańców regionu Turki.

Ogromny (1023 strony!) tom trzeci został zredagowany przez jednego z nestorów północnoamerykańskiej szkoły historii Ukrainy, profesora Franka Sysyna, redaktora tomu pierwszego i szefa komitetu redakcyjnego całej serii. Wolumin zawiera prawie trzysta artykułów prasowych i materiałów etnograficznych opublikowanych przez Zubryts'kiego i poprzedzonych jego obszernym biogramem oraz historią regionu mszanieckiego pióra Sysyna. Najwcześniejszy z artykułów prasowych pochodzi z 1884, a najpóźniejszy z 1918 r. Spektrum opisywanych tematów jest szerokie. Duża część artykułów dotyczy lokalnej historii i nawiązuje do kwestii omawianych

³ ZUBRYCKI 2014.

w pracach naukowych autora. W jednym z artykułów Zubryts'kyj analizuje i cytuje *in extenso* „supliki pokorne” pisane po polsku w imieniu lokalnych chłopów pańszczyźnianych skarżących się w 1768 r. na okrutnych administratorów lokalnego majątku (s. 92–95). Wiele tekstów to z kolei pełne empatii relacje z poszczególnych miejscowości, najczęściej dotyczące biedy i niedoli ich mieszkańców; inne omawiają lokalne wydarzenia, stosunki z Żydami i Polakami.

Kilkanaście ze zgromadzonych w tomie tekstów stanowią mowy polityczne wygłoszone przez Zubryts'kiego w trakcie kampanii wyborczych do Galicyjskiego Sejmu Krajowego. Podobnie jak jego artykuły prasowe, pokazują one, jak bronił lokalnych rolników przed ciężarami nakładanymi na nich przez państwo, które — jego zdaniem — powinno wdrożyć politykę pomocy i edukacji dla chłopów. Zubryts'kyj był też wielkim propagatorem spółdzielni rolniczych (s. 155–157), czytelnictwa ludowych i szkolnictwa (s. 292–297), które uważał za antidotum na biedę i wyzysk. Był przekonany, że sytuacja ekonomiczna ludności Bojkowszczyzny zaczęła się pogarszać od połowy XIX w., kiedy to chłopci, po uzyskaniu emancypacji, stracili prawo do eksploatacji lasów, a jednocześnie znacznie powiększyła się liczba tamtejszej ludności (s. 207–209).

Zubryts'kyj przybył do Mszańca z pełni ukształtowaną świadomością narodową Rusina-Ukraińca i spędził następne trzydzieści lat, edukując politycznie lokalnych rolników i przekształcając ich w członków nowoczesnego narodu ukraińskiego. Nie wątpił, że Polacy-Mazurzy, Rosjanie-Moskale i Rusini-Ukraińcy stanowili trzy odrębne narody. Zwalczał tradycyjny podział na chłopów i drobną szlachtę oraz propagował ideę państwa, w którym wszyscy obywatele mieliby równe prawa. Zasady obowiązujące w autonomicznej Galicji uważał za niesprawiedliwe i niedemokratyczne, a administrację krajową za skorumpowaną i niesprawną. (s. 548–549, 622). Był przekonany, że Rusini-Ukraińcy podjęli walkę o przetrwanie z Polakami reprezentowanymi przez władze Galicji (s. 475–476, 528–521), wydrwiwał też naiwny monarchizm propagowany wśród chłopów, a za wzór ustrojowy stawiał Stany Zjednoczone (s. 222–227, 671–672). Jednocześnie jednak z dużą ostrożnością odnosił się do wielu liberalnych idei płynących z Wiednia (s. 263–267). Uważał się za „budowniczego” narodu, a jako podstawę jego odrodzenia widział właśnie chłopów. Podzielał w pełni poglądy historyczne Hruszewskiego i tak jak on sądził, że Rzeczpospolita szlachecka doprowadziła ludność Ukrainy do regresu ekonomicznego i przyniosła jej pańszczyznę (s. 67). Domagał się również używania języka ukraińskiego w lokalnej administracji, a samą wieś postrzegał jako podstawową komórkę narodu. Polityczne i naukowe działania Zubryts'kiego zyskały sławę, w związku z czym w 1904 r. zorganizowana przy udziale Muzeum Etnograficznego w Wiedniu ekspedycja naukowa urządziła swą główną bazę właśnie w Mszańcu. Na podstawie materiałów zebranych wtedy w tym rejonie zdefiniowała jego ludność jako Bojków (s. 67).

Związek między działalnością duchowieństwa grekokatolickiego a rozwojem ukraińskiej świadomości narodowej jest od dawna znany historykom, jednak prace Zubryts'kiego pokazują to zjawisko w mikroskali. Niewiele jest też publikowanych źródeł zawierających taką mnogość informacji na temat historii Bojkowszczyzny i trudno sobie wyobrazić dalsze jej badania bez opasłych tomów autorstwa tego badacza.

Piotr J. Wróbel
University of Toronto
ORCID: 0000-0002-0746-9835